

تاریخ حقوۃ اسلام

بر اساس منابع اهل سنت

تألیف

شیخ محمد خضریٰ یک

ترجمہ و بررسی

سید ہاشم موسوی آبگرم

خضری، محمد ۱۸۷۲ - ۱۹۲۷ م.
تاریخ التشريع الاسلامی. فارسی
تاریخ حقوق اسلامی / محمد بن عقیلی الایاجوری «شیخ خضری»: [مترجم]
سیدهاشم موسوی آبگرم.
تهران: احسان، ۱۳۹۲.
ISBN: 978-964-356-878-8. ۳۷۶ ص.

فیفا

موضوع: قرآن - احکام و قوانین
موضوع: فقه - تاریخ
شفاسه افزوده: موسوی آبگرم، سید هاشم، مترجم
رده‌بندی کنگره ۱۳۹۲ ۴۱۳۰۴/ت ۴۸/۱
رده‌بندی دیویی ۲۹۷/۳۹
شماره کتابشناسی ملی ۲۷۰۶۷۳۵

تاریخ حقوق اسلامی

✦ مؤلف: شیخ محمد خضری یک
✦ مترجم: سید هاشم موسوی آبگرم
✦ ناشر: نشر احسان
✦ چاپخانه: مهارت
✦ تیراژ: ۲۰۰۰ جلد
✦ نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۲
✦ قیمت: ۷۵۰۰ تومان
✦ شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۵۶-۸۷۸-۸

فروشگاه:
تهران: خ انقلاب، روبروی دانشگاه.
مجموعه فروزنده - شماره ۲۰۶
تلفن: ۶۶۹۵۲۴۰۴

فهرست

۱۳	پیشگفتار به قلم مترجم.....
۱۷	در ترتیب کتاب.....
۱۷	مواد فقه اسلامی:.....
۱۹	دوره‌ی نخست: قانون‌گذاری در زمانه‌ی زندگانی پیامبر خدا ﷺ.....
۲۱	کتاب و سنت.....
۲۴	مراحل نزول قرآن.....
۲۷	قرآن چگونه فرود می‌آمد؟.....
۳۰	ویژگی‌های مکی و مدنی.....
۳۲	پایه‌های حقوق اسلامی در قرآن.....
۳۲	عدم حرج:.....
۳۳	تقلیل تکالیف:.....
۳۵	تدریج در قانونگذاری:.....
۳۶	معنای نسخ:.....
۴۱	اسلوب‌های قرآن طلب و تخییر.....
۴۱	طلب:.....
۴۱	اسلوب‌های طلب در قرآن بدین شرح است:.....
۴۳	اسلوب‌های قرآن طلب کف (نهی) نیز گوناگون است.....
۴۵	[اسلوب‌های اباحه].....
۴۶	احکام قرآن.....
۴۶	سنت.....
۴۸	[اجتهاد پیامبر ﷺ].....
۴۹	[قیاس پیامبر ﷺ].....
۵۱	[پایه‌های قانونگذاری در دوره‌ی نخست].....
۵۲	صلاه (نماز):.....
۵۷	صوم (روزه):.....

۵۹	حج و عمره
۶۴	فوائد حج:
۶۴	زکات:
۶۶	[ملحقات عبادات]
۶۶	۱ - نظام سوگند (ایمان):
۶۶	۲ - آنچه از خوردنیها حلال و یا حرام است:
۷۱	۳ - قتال (جنگ):
۷۵	قراردادها و پیمان نامه‌ها:
۷۷	اسیران جنگی:
۷۸	[برده و برده‌داری]
۸۰	غنایم جنگی:
۸۱	[نبردهایی که یادشان در قرآن آمده]
۸۴	خانواده
۸۸	طلاق
۹۵	[زن پس از مرگ شوهر]
۹۶	شیردهی (رضاعت)
۹۷	دیگر مسایل مرتبط با خانواده:
۱۰۱	نظام ارث:
۱۰۴	معاملات:
۱۰۷	مجازات‌ها:
۱۰۷	۱ - قصاص:
۱۰۸	[دیه]
۱۰۹	۲ - حد زانی:
۱۱۰	۳ - حد قذف:
۱۱۱	۴ - حد سارق:
۱۱۱	۵ - حد راهزن (قطاع الطريق):
۱۱۳	دوره‌ی دوم: قانون‌گذاری در زمانه‌ی بزرگان صحابه (یاران بزرگ):
۱۱۵	تصویر سیاسی:
۱۱۶	کتاب و سنت در دومین مرحله‌ی قانون‌گذاری:
۱۲۳	اجتهاد:

۱۲۵	[پایه‌های قانونگذاری در این دوره]
۱۳۴	[اسباب اختلاف دانشمندان این دوره]
۱۳۷	عبدالله بن مسعود:
۱۳۸	زید بن ثابت
۱۴۱	دوره‌ی سوم: قانون‌گذاری در زمانه‌ی صحابه‌ی کوچک و تابعین
۱۴۳	تصویر سیاسی
۱۴۵	ویژگی‌های این دوره:
۱۵۵	اجتهاد در این مرحله:
۱۵۵	کتاب و سنت
۱۵۶	مشهورترین مفتی‌های این دوره:
۱۵۶	اهالی مدینه
۱۶۳	از اهل مکه:
۱۶۴	از اهل کوفه:
۱۶۷	از اهل بصره:
۱۶۸	از اهل شام:
۱۷۰	از اهل مصر:
۱۷۱	از اهل یمن:
۱۷۲	[فرقه‌ها]
۱۷۷	دوره‌ی چهارم: قانون‌گذاری در زمانه‌ی تدوین فقه
۱۷۹	تصویر سیاسی
۱۸۲	ویژگی‌های این دوره:
۱۸۲	۱ - گسترش تمدن:
۱۸۳	۲ - حرکت علمی در شهرهای اسلامی:
۱۸۴	۳ - افزایش حافظان قرآن و توجه به فراگیری علوم قرآنی:
۱۸۵	۱ - در مدینه:
۱۸۵	۲ - مکه:
۱۸۵	۳ - بصره:
۱۸۶	۴ - دمشق:
۱۸۶	۵ - کوفه:
۱۸۸	۴ - تدوین سنت:

۵ - نزاع در مادهی فقه:	۱۸۹
نخست نزاع در سنت:	۱۹۰
دوم: نزاع در قیاس، رأی، استحسان	۲۰۳
[اهل حدیث، اهل رأی و متکلمان]	۲۰۴
سوم: نزاع در اجماع:	۲۰۸
چهارم: نزاع در بزرگترین مسئله‌ای که تکلیف بر آن دایر است (صیغه‌ی امر و صیغه‌ی نهی):	۲۱۱
۶ - تدوین اصول فقه:	۲۲۱
۷ - ظهور اصطلاحات فقهی:	۲۲۸
۸ - ظهور نوابغ و پیشوایان فقهی:	۲۳۰
۱ - امام ابوحنیفه:	۲۳۱
شاگردان یاران ابوحنیفه، کسانی که کتب استایدشان را جمع‌آوری نمودند:	۲۳۷
۲ - امام دوم مالک:	۲۳۹
مشهورترین یاران آفریقایی و اندلسی مالک به شرح ذیل‌اند:	۲۴۵
۳ - امام سوم شافعی:	۲۵۰
یاران شافعی و مروجان مذهب شافعی:	۲۵۴
یاران شافعی در عراق:	۲۵۴
یاران مصری شافعی:	۲۵۷
امامان شیعه:	۲۶۰
شیعه‌ی امامیه‌ی دوازده امامی:	۲۶۱
مذاهب پراکنده:	۲۶۴
۱ - ابوعمرو عبدالرحمن بن محمد اوزاعی:	۲۶۴
۲ - ابوسلیمان داود بن علی بن خلف اصبهانی معروف به ظاهری:	۲۶۵
۳ - ابوجعفر محمد بن جریر بن یزید طبری:	۲۶۹
۹ - تفریع و شاخ و برگ دادن به مسایل:	۲۷۱
بردگان، طلاق، سوگند	۲۷۱
مسئله‌های حیث:	۲۷۷
۱۰ - تدوین کتاب‌هایی در احکام:	۲۷۸
کتاب‌های مذهب حنفی:	۲۷۸
ضمان صنعتگر:	۲۷۹

از بین رفتن کالا نزد خریدار در مدت خیار	۲۸۰
بیع (خرید و فروش) جبری	۲۸۱
در شفعه:	۲۸۲
شفعه‌ی همسایه:	۲۸۲
صلح از انکار	۲۸۳
در کفالت و حواله	۲۸۳
در دیون	۲۸۴
سوگند	۲۸۵
میراث	۲۸۵
اختلاف پیرامون اثاثیه‌ی منزل:	۲۸۷
عاریه	۲۸۸
درباره قضاوت:	۲۸۸
نکاح	۲۸۸
کتاب‌های ظاهر الروایه	۲۹۴
کتاب‌هایی در مذهب مالک بن انس	۳۰۱
طلاق مریض:	۳۰۱
نماز پشت سر اهل صلاح و اهل بدعت	۳۰۳
کتاب‌هایی در مذهب محمد بن ادریس شافعی	۳۰۵
سخن گفتن در نماز:	۳۰۶
دوره‌ی پنجم: (اوائل قرن چهارم تا سقوط امپراطوری عباسی)	۳۱۳
تصویر سیاسی	۳۱۵
ویژگی‌های این دوره:	۳۱۸
۱ - روح تقلید:	۳۱۸
دلیل نخست: شاگردان برجسته:	۳۲۰
دلیل دوم: قضاوت	۳۲۱
دلیل سوم: تدوین مذاهب:	۳۲۳
۳ - حمایت و یاری کلی و تفصیلی مذهب:	۳۲۶
۴ - رواج منافرات و جدل:	۳۲۷
مذهب اسماعیلی	۳۳۳
۵ - آغاز تعصبات مذهبی	۳۳۵

۳۳۷	فقه‌های این دوره
۳۳۷	فقه‌های حنفی مذهب:
۳۴۱	فقه‌های مالکی مذهب:
۳۴۷	فقیهان مذهب شافعی:
۳۵۵	دوره‌ی ششم: از سقوط بغداد به دست هولاکوخان تا اکنون (دوران تقلید محض) ..
۳۵۷	تصویر سیاسی
۳۵۸	اجتهاد در این دوره:
۳۵۹	۱- گسست پیوند میان دانشمندان سرزمین‌های اسلامی:
۳۶۰	۲- گسست پیوند میان ما و کتاب‌های امامان:
۳۶۱	اختصار:
۳۶۹	تقدیم به:
۳۷۱	منابع

فقه که از آن به حقوق اسلامی نیز یاد می‌شود از اصلی‌ترین علوم اسلامی است. حقوق اسلامی گستره‌ای وسیع‌تر از حقوق عرفی دارد. در واقع فقه تمامی زندگی مسلمان را در بر می‌گیرد. عبادات، معاملات، احوال شخصیه، و حتی زندگی خصوصی مسلمان در قلمرو فقه می‌گنجد. با این وصف حقوق بخش اعظم فقه است، نه همه‌ی آن. تفاوت دیگر حقوق اسلامی و عرفی در منابعشان است. فقه که از اصلی‌ترین علوم اسلامی به شمار می‌رود، همانند دیگر علوم اسلامی ریشه در دو رکن اساسی قرآن و سنت دارد. اجماع، قیاس، عقل و عرف نیز اصالت خود را از این دو منبع می‌گیرند. بنابراین حقوق اسلامی به عنوان حقوقی که از درون یک دین برخاسته از یک سو گستره‌ای پهناورتر از حقوق عرفی دارد و از دیگر سو منابعش نیز ریشه در متون دینی دارند.

نمی‌خواهم فقه یا حقوق را تعریف کنم و تفاوت این دو را بر شمردم، بلکه می‌خواهم بگویم: فقه یا حقوق اسلامی به عنوان علمی که گسترده‌ای به اندازه‌ی زندگی مسلمان دارد و ریشه در اصلی‌ترین متون دینی دارد مهمترین عرصه‌ی پژوهش در این دین محسوب می‌شود. هر پژوهش عمیقی درباره‌ی اسلام درنگی پررنگ در علم فقه را نیز می‌طلبید. تنها آگاهی با مسایل فقه در یک مذهب یا مذاهب مختلف نمی‌تواند ما را به درک عمیقی از این علم رساند، نمی‌توان به کسی که اندوخته‌های وافری از مسایل فقهی دارد بگوییم فقه را نیک می‌داند، بلکه باید روح فقه را شناخت. برای آشنا شدن با روح فقه و برای پی بردن به کنه حقوق اسلامی باید تاریخش را بررسی کرد، باید دید چه ادواری را پشت سر نهاده، در چه بسترهایی رشد کرده و بالیده، عوامل اوج و فرودش چه هستند، نخستین مخاطبانش به آن چگونه می‌نگریسته‌اند، دامن فقه تا کجاها گسترده شده و چه نواحی در آن نمی‌گنجد.

کتاب پیش رو برای رسیدن به هدف آشنا شدن با روح فقه و حقوق اسلامی، بررسی تاریخی را برگزیده است. با خواندن این کتاب در کنار آگاهی از دوره‌هایی که علم فقه پشت سر نهاده، عوامل اوج و فرود، گستره و دغدغه‌های این علم را در می‌یابیم. جا دارد از نویسنده‌ی کتاب بگوییم و از جایگاه کتاب حاضرش سخن به میان آوریم:

محمد بن عقیق الباجوری معروف به شیخ خضری بک در سال ۱۲۸۹ هـ ق (۱۸۷۲ م) در مصر چشم به جهان گشود، در محله‌ی الزیتون از نواحی شهر قاهره سکونت داشت، از مدرسه‌ی دارالعلوم فارغ التحصیل شد و مدتی عهده دار پست قضاوت خارطوم شد، مدت ۱۲ سال در مدرسه‌ی قضاوت شرعی در قاهره به تدریس پرداخت، در دانشگاه المصریه نیز به تدریس تاریخ اسلامی اشتغال داشت. بازرس وزارت معارف نیز بود. از میان نوشته‌هایش می‌توان به اصول الفقه، اتمام الوفاء فی سیره الخلفاء و محاضرات فی تاریخ الامم را نام برد. شیخ محمد خضری بک در سال ۱۳۴۵ هـ ق دیده از جهان فرو بست و در قاهره به خاک سپرده شد. شیخ محمد خضری بک از بزرگ‌ترین پژوهندگان فقه و تاریخ در روزگار معاصر است.^۱

به نظر مترجم کسی نیکوتر از شیخ خضری نمی‌تواند در این موضوع اظهار نظر کند؛ زیرا از یک سو شناخت در خورای از فقه دارد و از دیگر سو در زمینه‌ی تاریخ تخصصی ویژه دارد. این دو ویژگی در کنار ذوقی سرشار و درکی وافر و دلی پریش و زبانی فارغ از تعارف، نوشته‌ی شیخ را در این موضوع عمقی ویژه بخشیده است. کتاب تاریخ التشریع الاسلامی که کوشش حاضر ترجمه‌ی آن است از بهترین و برگزیده‌ترین منابع در موضوع خویش به شمار می‌رود. از روشی که مترجم در برگردان مطالب این کتاب لحاظ کرده نیز به اختصار حکایت خواهیم کرد:

متن این کتاب بسیار صمیمی نوشته شده است، نویسنده بسیار صمیمی و بی‌پیرایه درباره‌ی تاریخ فقه سخن می‌گوید، انگار در کلاس درس و یا جمع دوستانش نشسته و سخن می‌گوید. این صمیمیت گر چه زیباست اما مشکلاتی را فرا روی مترجم می‌نهد. در نوشته‌هایی چنین صمیمانه معمولاً در چیدمان واژگان تسامح وجود دارد و دشواری‌هایی برای مترجم می‌آفریند. مطالب کتاب حاضر همچون دیگر کتاب‌های گذشتگان بدون ذکر ارجاع نوشته شده، نویسنده فقط به ذکر کتاب یا نام مولف بسنده کرده و از ذکر دقیق منبع طفره رفته است. مترجم برای بهره‌ی بیشتر خوانندگان، تقریباً همه‌ی منابع مورد استفاده نویسنده را یافته و گاهی نیز جهت آگاهی بیشتر خوانندگان منابعی را پیشنهاد نموده است.

برخی از نقطه نظرات نویسنده از دیدگاه مترجم حائز نقد بوده که به اختصار در این باره اظهار نظر کرده است، نویسنده در برخی از دوره‌های فقه به تفصیل مطالبی از کتاب‌های فقهی را جهت آشنا شدن خوانندگان با روش و ادبیات آن دوره آورده است. مترجم خود را ملزم به ترجمه‌ی همه‌ی این متون فقهی ندانسته، بلکه به ترجمه مقداری درخور ذکر از این متون بسنده نموده و جهت رعایت امانت در پاورقی به آن متذکر شده است.

مترجم علی رغم بذل جهد، کوشش را همچون همه‌ی تلاش‌های بشری محل خطا و لغزش می‌بیند. از خوانندگان نیز ملتمسانه می‌خواهد در این باره یاریش کنند و او را از نقدهایشان بی بهره نسازند. در پایان از انتشارات محترم احسان عرض سپاس دارم. باشد که تلاششان مآجور درگاه خدا شود.

سید هاشم موسوی آبگرم

دانشجوی دکتری فقه و حقوق اسلامی

moosavi_hashem@yahoo.com